

RESTENÄS SMEDJA - ett museum.

Av Inger Deijke

Ett hus bevarar på ett särskilt sätt en livsstil, en levnadshistoria, i synnerhet om möbler, husgeråd, verktyg osv, sådant som hört till vardagen i huset finns kvar. Nordiska Muséet, riksmuséet, som strävar efter att bevara och ge en bild av folklivet i landet, köper numera in hela hem med allt som hör dät, för att man skall kunna se helheten.

En intakt gammal smedja

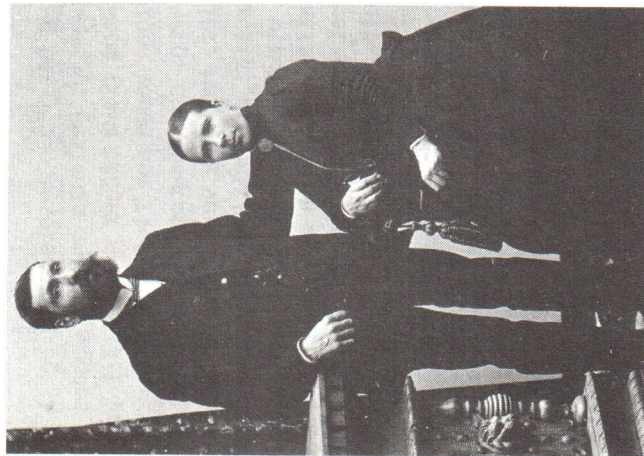
Ljungskileortens Hembygdsförening har i sin museisamling också en smedja, som är just en sådan helhetsmiljö. Restenäs smedja byggdes 1893 av smeden Anton Dahlberg, som - liksom flera bröder - hade lärt yrket av sin far och fick börja sköta bälgen redan som tioåring. Efter 1933 övertogs smedjan av sonen Nils Dahlberg, som förutom i smidesarbeten var skicklig i finslöjd och snickerier. Han drev verksamheten till 1947. När system Anna Dahlberg år 1956 överlät dispositionsrätten av Restenäs smedja till föreningen, var den utrustad på samma sätt som då hennes bror och far arbetade där, med alla verktyg och all utrustning kvar. Det angränsande Dahlbergska hemmet står orört, så som tidigare generationer lämnat det, ett stycke kulturhistoria.

Lust för läsning

Om Anton Dahlberg levat senare med lättare tillgång till skolutbildning kanske han blivit en boklörd man i stället för att ta smedsvrket i arv. Han tyckte om att läsa och läste högt mycket bra. Han förde bok över smidesarbetena. Inte många smidesjournaler av den kvaliteten finns i landet enligt yrkeskunniga bedömare. En brevväxling mellan fästmon Elisabeth Uhr från Ödsåhl och fästmannen Anton Dahlberg finns bevarad. Det är små ordsmycken av förhoppningar och innerlig omtanke, allt präntat med en handstil av stor elegans. Hur var det möjligt att efter stränga arbetsdagar samla sig till så fina tankar och föra bläckpennan med grova smedshänder till så vackra bokstäver?

7
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531

"Jag tycker jag saknar ingenting ty Sofi kommer ju tillbaka i morgon och likafullt när hon är hemma så tycker jag ändå att det är som jag saknade mycket, men jag vet och gläder mig så mycket att jag snart skall få denna min saknad tillfredsställd och det blir först när du min trogna och högt älskade Betty kommer till mig och ej vill vända tillbaka, då är för mig ej längre någon saknad, utan då eger jag allt".

Smeden Anton Dahlberg
och hans "trogna och högt
älskade Betty".

Självbiografi

Anton Dahlberg har också skrivit ner en liten självbiografi. Genom den får vi veta en hel del om gångna tiders livsvillkor här i bygden. Hans berättelse slutar innan han byggde Restenäs smedja vid 39 års ålder efter 15 yrkesverksamma år som smed:

"Jag (C.A.Dahlberg) föddes år 1854 i Resteröd, där min far var smed och även torpare under Ryr och Stora Högeröd. Från de första barn-åren minns jag som andra just ingenting, men vid 15 års ålder var jag

på mitt första husförhör och fick då 5 skilling av en mamsell för jag var duktig att läsa. Detta lärde man sig tidigt på den tiden, trots att man icke hade andra skolmästare än far och mor. År 1860 flyttade vi från en gammal stuga till en nybyggd sådan om ett rum och kök. Det befanns dock att rummet, med den tidens stränga vintrar, var för kallt att bebo, och köket med sin öppna spis var förstås ändå sämre. På min fars framställning bekostade husbonden s.k. rappning invändigt på väg-garna vilken bestod av vanligt lerbruk, som för sammanhållningens skull blandats med skäv av bråkat lin. För att sedan skylla de fula väggarna skänkte han oss en packe av Göteborgs Handelstidning som fick tjänstgöra som tapeter. Dessa blevo på samma gång lektyr för oss men när främmande kommo in sade de ofta skrottande att "här läser di opp-ätter vägyera".

Stället dit vi flyttade hette Rösseberget efter kung Rösses borg, som, enligt sägnen, varit belägen där i forntiden. Jag minns en gammal båts-man, allmänt kallad "Gamle Resten". Han var den mest anlitade läkaren här i trakten då, och särskilt specialist på att bota s.k. "kram", modstulenhets, "dåliga sjuken" (engelska sjuken) m.fl. Medicinen be-stod i allmänhet av vanligt vatten, som gubben slog i sin hand och se-dan med en stor fällkniv flera gånger genomkorsade under sakta mumlan-de. Sedan högg han fast kniven i ett sofflock, där skulle den sitta, medan patienten, helst ur doktors hand intog det "osviktliga medika-mentet". "Jag har varit i krig och slagit man", sade han, detta var orsaken till botemedlets kraft.

Redan år 1867 flyttade vi från ovannämnda nybygge då far ansåg att vi ej kunde reda oss på förhandenvarande villkor. På torpet, som födde en ko, utgick en hel del dagsverken på gården, huru många minns jag ej nu. För överdagar betalades 18 skilling (= 37 öre) för 14 timmars arbete på egen kost. Ja, i vår tid låter det otroligt men är dock sant.

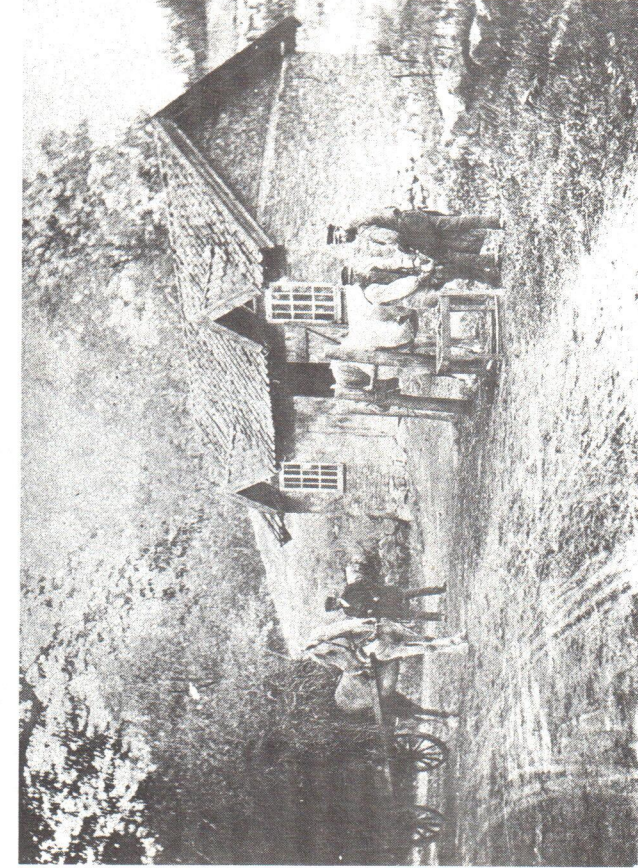
Nu hade far skaffat sig en egen stuga och ägnade sig övervägande åt smidesyrket med mig, 13-årig, som gesäll. Vidare fick han tvenne tjänster inom kommunen, dels som kyrkovaktmästare med 20 kr. i års-lön och dels som fjärdingsman med 28 kr. d:o, således hela 48 riks-daler i extra förtjänster. Ja, när man har litet räcker det till och när man har mycket går det åt, lyder ordspråket. Nästan allt till kläder åt oss, en familj på tio personer, spans, vävdes och syddes av mor.

Sjömansliv

Då Anton Dahlberg sökte arbete som sjöman, måste han visa s.k. "frejd-bevis" utfärdat av prästen i Forshälla pastorat den 15 mars 1872. I jämförelse med detta är nutida åldersintyg och personbevis, som man får från pastorsexpeditionen, tämligen enkla.

"Att ynglingen Carl Anton Dahlberg - son av Smeden och kyrkovaktaren i Resteröd Elias Dahlberg och hans hustru, Anna Svendoter, - född 3/9 1854 - femtiofyra - i Resteröds Socken eger god kristendoms-kunskap och är oförhindrad att begagna H H Nattvard samt är arbets-för, frisk och sund samt särdeles väfrendad varder härmed på begäran intygadt, för idkandet av sjöfart".

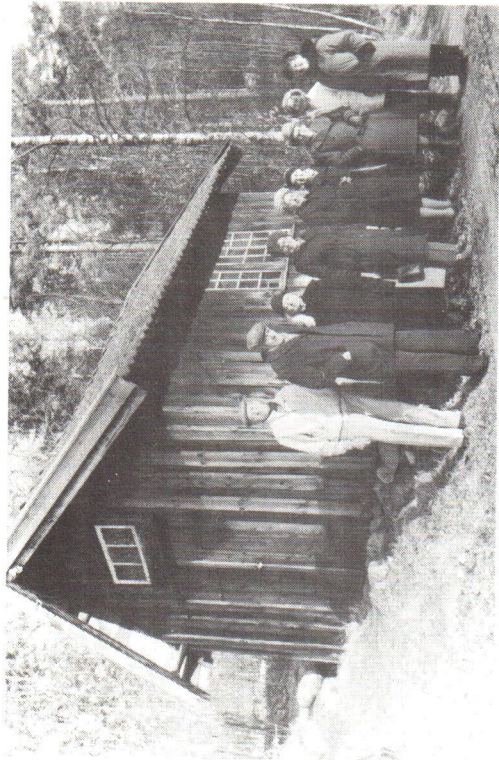
I sjöfartsboken får man veta, att Carl Anton Dahlberg var 5 fot och 5 tum lång (dvs 165 cm), hade brunt hår och blå ögon men i övrigt utan "särskilda kännetecken". Han tjänstgjorde som kock på första båten, som jungman på skeppet Cybele turen Uddevalla-Newcastle-Göteborg, och som eldare på sista båten, ångaren Bohus. Trots att denne sjöman i 20-års-åldern fick vitsordet, att hans duglighet i tjänsten varit berömlig och hans uppförande utmärkt, slutade han framåt julen 1875. Särskilt hans mor ville inte att han skulle vara sjöman.

Kasens smedja i Uddevalla. Elisabeth Uhrs bror Teodor Nilsson längst till höger. (Fotot troligen från omkring år 1905)

Anton Dahlberg och sonen Nils slipar lien.

"Dokumentationsgruppen" vid Restenäs smedja

Gunvor Dahlberg (andra från vänster) berättar om sin farfar

Smedens dagbok

I en kassa- och dagbok från 1 november 1877 till juli 1879 resp slutet av år 1878 är förtjänster och arbeten noggrant införda med prydlig handstil. Där kan man läsa om broddade hästar på vintern och skodda på våren, om lagade och nya hackor, lagade plogar och harvar på våren, kärror, strykjärn och sängar lagade på hösten och rotknivar tillverkade.

"Den 28 april 1878 en harf beslagit för Petter i Kärr 1,50

en yx pålagd, en hyfvelbänkshake till

Johannes i Backa

två vattenpytsar lagade för August

på Malm

två kar bandade för Wallgren

en half gång söm till Wallgren

I dagboksdelen står för dagarna omkring 28 april:

"Sönd ute på jakt på fm skutit en ekorre åt kyrkan på efterm

Månd skott och slagitsömhalfvadagen och arbetat med jorden

Tisd Ljustat om natten, sofvit till kl 8 smidit mm

arbetat med jorden halfvadagen

Onsd 1 maj grafvit ned potatis "

I slutet av perioden står för många dagar det enahanda:

"smidit hela dagen

do do

do do

do do "

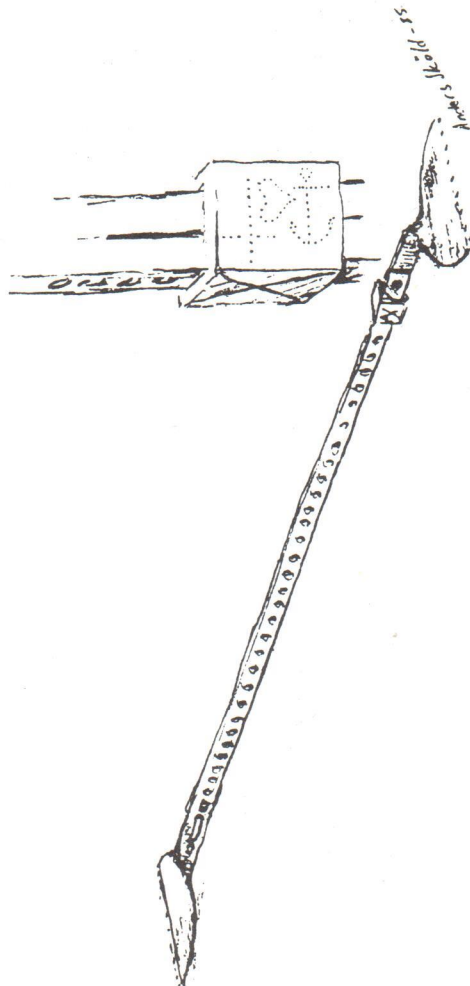
Sönd 28 i. u. på jakt, på fm skutit en ekorre åt kyrkan på efterm. van
 Månd 29 i. u. på jakt, på fm skutit en ekorre åt kyrkan på efterm. van
 Tisd 30 i. u. på jakt, på fm skutit en ekorre åt kyrkan på efterm. van
 Onsd 1 i. u. på jakt, på fm skutit en ekorre åt kyrkan på efterm. van
 Tor 2 i. u. på jakt, på fm skutit en ekorre åt kyrkan på efterm. van
 Fred 3 i. u. på jakt, på fm skutit en ekorre åt kyrkan på efterm. van
 Lör 4 i. u. på jakt, på fm skutit en ekorre åt kyrkan på efterm. van
 Sönd 5 i. u. på jakt, på fm skutit en ekorre åt kyrkan på efterm. van

Dessa anteckningar i den egenhändigt tätlinjerade boken med klarblå, styva pärmar måste gälla tiden, då Anton Dahlberg arbetade i smedjan hemma hos sin far i Svenslund, nära Resteröds kyrka. Flera sådana anteckningsböcker finns bevarade med arbete och inkomst noga bokförda.

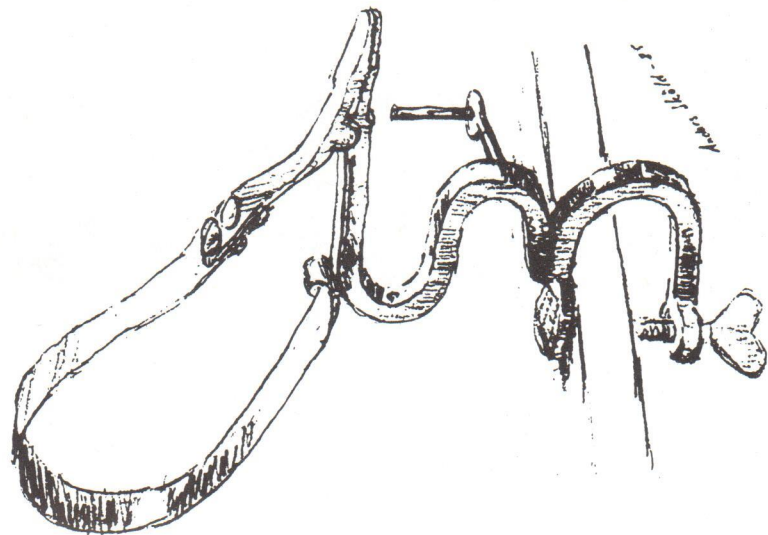
Vackra smidessaker

En smeds liv låter sig också studeras i föremål, redskap och verktyg av hans hand. Det mesta finns på olika gårdar i bygden och mycket har säkert slitits ut eller rostat sönder. Men så mycket finns kvar att det skulle räcka till en liten utställning.

Två stycken smidda fästmansgåvor finns bevarade i släkten. Det är föremål som vanligtvis är utförda av trä: en vävspännare och en hållare att fästa tyget i, då man syr för hand. Hållaren är märkt med ett monogram "E U" och formgivningen påminner också om fästmöns initialer, Elisabeth Uhr. Vävspännaren har inristat tre figurer inom c:a 1/2 cm² yta, korsankare och hjärta, symboler för tro, hopp och kärlek, som kunde små knappnålsstick i järnet beveka framtiden.

Vävspännaren med symbolerna för "tro, hopp och kärlek"
(Teckning: Anders Sköld)

Tyghållaren med en formgivning, som liknar fästmöns initialer. Lågg märke till hållaren för trådrollen!
(Teckning: Anders Sköld)

I det gamla hemmet finns en eldgaffel med konstfärdiga spiraler och en brödspade för limpor gräddade i den stora bakugnen. På vinden finns ålsax och ålljuster. I smedjan finns hemsmidda verktyg. Där står också en vagn, som köpts tillbaka av smeden, då det blev auktion på gården, dit den levererats. Vagnen beställdes av en person som inte gärna ville låta gående på vägen få skjuts. Därför skulle sittplatsen bara vara för en person. Det var inte så populärt bland allmänheten, och den vagnen kom därför att kallas "Missunna".

Interiör från smedjan där "Missunna" skyntar vid vägen.

Livet i smedjan

Nu är Restenäs smedja museum. Angränsande hus och alla minnena förvaltas av ett barnbarn till den gamle smeden, Gunvor Dahlberg i Ljungskile, dotter till äldste sonen Hjalmar, som blev handelsman. Några gånger elas det på hårdan och bälgen pustar ut luft i samband med visningar. Underligt nog har rättorna inte ätit håll på den.

"Förr hördes det på långt håll, när det var arbete på gång i smedjan", berättar Gunvor Dahlberg. "Smidet gav eko, det var en viss sång i järnet, Farfar stod där i långt skägg och förkläde av skinn, så inte kläderna tog eld av gnistorna. Farbror Nils hjälpte till. Båda blev snart svarta i ansiktet av sot. Ibland kom det folk långväga ifrån, t.ex. med båt från Orust för att få en lie lagad. Farfar var känd för att vara en mycket skicklig lielagare. Det bjöds på kaffe med dopp i stugan till många av kunderna, som när Björk med sin häst från Norra Fjället kom för få den skodd. Efter farmors död 1923 var det faster Anna som skötte hushållet.

Anton Dahlberg läser högt vid kvällslampan.

Farfar var snäll men sträng också. Han ville att vi två barnbarn, min syster och jag, skulle uppföra oss ordentligt. Ibland läste han berättelser för oss. Varje morgon och kväll hade han en kort andakt med familjen. De vuxna kunde sitta och prata och handarbete, men när Farfar tog fram sin bok blev allt stilla. Han gick till Resteröds kyrka varje söndag, den gamla kyrkstigen genom skogen. Faster och Farbror hade var sin fiol. De spelade tillsammans hemma och vid midsommar ute. Det sjöngs mycket i hemmet, i synnerhet vid jul. I Forshälla deltog de i körsång."

Verktygen finns fortfarande kvar i smedjan.

Träslöjd på vintern

På vintern, när det var kallt i smedjan och inte så mycket att göra där, slöjdades det", berättar Gunvor Dahlberg vidare. "Farfar hade byggt ett hus med ett stort rum som hade kakelugn och ett rum som hade öppen eldstad. Där var snickarverkstaden med svarv och skön värme. Nils hade velat bli slöjdlärare. Ett välgjort skåp i hemmet visar hans goda handlag. Tavelramar, små modeller av träskor, en bohuseka och den fiol han spelade på, är exempel på konsthantverk.

Farfar täljde träslivar och gjorde korgar med träbotten och sidor av enevidjor. Sådant kunde han sälja, liksom makrildörjar. Till dem gjorde Nils träarbetet och Farfar knöt ihop långa revar av tagel, som han fick från hästsvansar. Det var ett slags biprodukt av smidet. Han kunde köpa svansen, då han skodde hästen."

Badgäster

"Folk har berättat att Farfar hade tur med fisket. Han ljustrade ål och sålde i Ljungskile. Lantbruket gav en biinkomst till hushållet. Farfar och de två hemmabarnen hjälptes åt med detta. Från omkring 1915 hyrdes också huset ut till badgäster, och man flyttade själva till snickarverkstaden, som också hade kök och ett inrett loft. Det innebar extrainkomster från hyra och försäljning av mjölk, ägg, grönsaker och fisk, men också ett uppskattat sällskap sommartid. Samma sommargäster återkom år efter år, och man utbytte också hälsningar till jul."

Skördetid

Hyllning till smedyrket

Restenäs smedja har under ett halvsekel varit mötesplats för folk i trakten, där man utbytt tankar och nyheter och blivit betjänade av goda hantverkare. Det är värdefullt att den kunnat bevaras intakt på sin ursprungliga plats. Värdefullt är det också att få ta del av den siste smedens tankar om sitt yrke. Nils Dahlberg efterlämnade en handskriven diktbok, mest födelsedagsvers och andra hyllningstexter. Där finns även en lovsång till dagsverket i smedjan:

"Jag står i min smedja dagen lång
och blåser liv i min fyr
och då och då jag nynnar en sång
och ser hur gnistorna yr,
från smältande järnets tusende grader
det sprutar i stora kaskader.

Jag älskar mitt yrke, det ger mig bröd
det ger mig glädje och mod
när jag står där och stirrar i ässjans glöd.
Och yrket har gått i mitt blod
ty far och farfar och farfars fader
de hörde alla till smedernas rader.

Nils Dahlberg.

Och hammaren formar så vid mitt knog
mest saker till jordbrukets gagn
när jag antingen sätter en bill på en plog
eller lagar en trasig vagn
när jag hamrar till sångens toner
jag minns historiens valloner.

Och händer det så att det faller mig in
då jag börjar i smedjan min dag
att för ombytes skull tillverka nånting
av mera konstnärligt slag
jag känner mig nästan i sådana stunder
befryddad med sagans Vanlunder."

(Anton Dahlbergs biografi och Nils Dahlbergs dikt "I smedjan" från
en artikel av Ernst Wattenberg: "Kring smedjan på Restenäs")